

## Şəhriyar və “Heydərbabaya salam”ın əzəməti

### Hamlet İsaxanlı

18 sentyabr İranda (İran Azərbaycanında) “Milli şeir günü”dür, böyük İran və Azərbaycan şairi Məhəmmədhüseyn Şəhriyar`ın doğum tarixi dəqiq bilinmir (1905-6?), dünyasını dəyişmə tarixi isə 1988, 18 sentyabr`dır. Digər tərəfdən, 18 sentyabr Azərbaycan Respublikasında “Milli musiqi günü”dür, böyük Üzeyir bəy Hacıbəyli 1885-ci ili sentyabrın 18-də dünyaya gəlmiş, 1948-ci ildə - Şəhriyardan 40 il əvvəl vəfat etmişdir. İki Azərbaycanda ilin eyni günündə iki məşhur şəxsimizlə bağlı iki müxtəlif milli gün müxtəlif şəkildə bayram edilir, müxtəlif mərasimlər düzəldilir. Bu, eyniliyimizin və eyni zamanda fərqli olduğumuzun daha bir nümayişi deyilmi?!

Məhəmmədhüseyn Təbrizin Bağmeşəli səmtində anadan olmuşdur. Şair kimi Behcət təxəllüsü ilə başlamış, sonra Şəhriyar təxəllüsünü götürmüşdür (Hafizdən fal açmaqla). Şəhriyarın həyatı dəqiq faktlarla deyil, rəvayətlərlə, yuxugörmələrlə, müxtəlif şəxslərin söylədiyi ziddiyyətli xatirələrlə, falaçmalarla və ...bəlağətlə doludur. Bunun bir səbəbi Şəhriyarın artıq sağlığında əfsanələşməsi və haqqında müxtəlif rəvayətlərin yayılmasıdır, digəri, sözsüz ki, tədqiqatçıların baxış və üslubları ilə bağlıdır. Doğum ili dəqiq bilinmir. İlk kitabının Tehrandə nəşr olunma tarixi (daha çox 1931 deyirlər), atasının ölüm tarixi (Şəhriyarın xatirələrinə görə 1934-cü il, Tehran) dəqiq məlum deyil. Şirazlı Sürəyya ilə sevgisi haqqında da çox rəvayətlər danışılır. Özündən sonra əsərlərinin nəşrində edilən təhriflər və tərcümədə təhriflər edildiyindən söz açmaq mümkündür.

Şəhriyarın atası Hacı Mirağa Xoşginabi vəkil-hüquqçu idi, xeyrxah insan olub (“Mənim atam süfrəli bir kişiydi / El əlindən tutmaq onun işiydi”). Şəhriyarın uşaqlıq xatirələrinin oyanmasında, türkcə şeir yazmağa başlamasında mühüm rol oynamış anası Kövkəb xanım 1952-ci ildə Tehrandə vəfat etmişdir. Şəhriyar Xoşginab kəndində ibtidai məktəbdə və Təbriz şəhərində bir neçə mədrəsədə oxumuş, sonra Tehrana getmiş (deyilənə görə 1921-ci ildə), Tehrandə tanışmış şair, yazıçı və musiqiçilərlə tanış olmuş, dostlaşmışdır. Tehrandə darülfununda oxumuş, sonra (1924-cü ildə) tibb üzrə ali təhsilə başlamışdır, lakin son tədris ilində universiteti buraxmışdır (bunun sürgünlə əlaqəli olduğu deyilir). Şəhriyar Sürəyya xanımı sevmiş, Sürəyyanı zorla başqasına (şahın qohumuna) vermişlər, hər ikisi bu eşqi özləri ilə yaşatmışlar. Sürəyya ilə bağlı Tehrandan Nişapur və Məhşəd tərəflərə sürgün edildiyi deyilir (1930-35-ci illərdə; əhvalat tam dəqiq bilinmir, 1935-ci ildə Tehrana qayıtmışdır). Şəhriyarın əvvəlcə farsca yazdığı, sonra Azərbaycan türkcəsində səsləndirdiyi - bu, onun bir şeiri iki dildə yazmaq barədə yeganə təcrübəsidir - “Behcətabad xatirəsi” (Tehrandə göl və park adı) qəzəli həmin dövrdəki görüş intizarından bəhs edir (Şəhriyar Sürəyya ilə son dəfə görüşmək istəmiş, Sürəyyanın anası qızının Behcətabad parkına gələcəyini vəd etmiş, Şəhriyar gözləmiş, lakin Sürəyya gəlməmişdi):

...Yatmış hamı, bir Allah oyaqdı, daha bir mən  
Məndən aşağı kimsə yox, ondan da yuxarı.  
...Qorxum budur, yar gəlməyə birdən yarıla sübh  
Bağrım yarılar, sübhüm, açılma, səni tarı.  
...Eşqi var idi Şəhriyarın güllü, çiçəkli  
Əfsus, qara yel əsdi, xəzan oldu baharı.

Yalnız üç beytini gətirdiyimiz bu qəzəl Şəhriyarın poetik ustalığını gözəl nümayiş etdirən və sadə olduğu qədər də dərin duyğuları gözəl ifadə edən şeirlərdən biridir!

Şəhriyar 1953-cü ildə əmisi qızı Əzizə ilə evləndi; Şəhriyar və Əzizə xanımdan bir oğul və iki qızı qalmışdır. Şəhriyar 1953-cü ildə Tehrandan Təbrizə köçmüş, Tehrana gedib-gəlmiş, 1973-74-cü illərdə bir qədər Tehranda yaşasa da yenə Təbrizə dönmüşdür (1974-cü ildə Əzizənin Tehranda ölümündən sonra). Şəhriyar xəstələnmiş, müalicə üçün Tehrana aparılmış, 1988-ci ildə orada dünyasını dəyişmişdir. Ana-atası Qumda, həyat yoldaşı Tehranda torpağa verilmiş, lakin Şəhriyar özünün Təbrizdə dəfn olunmasını vəsiyyəti etmiş və Təbrizdə, Sürxabda, Məqbərətü Ş-Şüarada (Şairlər məqbərəsində) torpağa tapşırılmışdır.

Şəhriyar İranın böyük şairi kimi şöhrət qazanıb, klassik İran poeziyasının yeni layiqli davamçısı sayılıb, şeirlərinin böyük əksəriyyəti farscadır, farsca yazılmış əsərləri küllisi irihəcmli və çoxcildlidir. Bu əsərlərin və ya onların seçilmiş hissəsinin Azərbaycan türkcəsinə sətiri/filoloji tərcümə edilməsi yaxşı olardı; bu, Şəhriyar irsinin Azərbaycanlı tədqiqatçılar tərəfindən daha dərinlən öyrənilməsinə, poetik tərcümə zamanı ciddi təhriflərə yol verilməməsinə və yeni poetik tərcümələrin yaranmasına kömək edərdi. Şəhriyar 20-ci əsr İran ədəbiyyatında əsasən klassik divan ədəbiyyatına xas olan qəzəl və qəsidə ustası kimi yer tutmuş, onun haqqında yeni dövrün Hafizi kimi fikirlər yayılmışdır. Bu yazı əsasən Şəhriyarın Azərbaycan türkcəsində yazdığı (sayı yüzü keçməyən) şeirlərdən təsirlənərək yazılmış, müəyyən müqayisə və paralellərə qısa nəzər salınmış, yazını hər kəsin oxuya bilməsi üçün onun bütövlüyünə səy edilmişdir.

Firdovsi, Nizami, Sədi, Mövlanə Cəlaləddin Rumi, Hafiz, Cami kimi nəhənglərin ilhamı fars dilində möhtəşəm poeziya aləminin yaranmasına səbəb olmuşdur. Çox zəngin klassik poeziya məkanı olsa da, 20-ci əsrdə İranda da yenilikçilərin, Avropa mədəniyyətini əxz etmək, “Avropanı Şərqə gətirmək” tərəfdarlarının meydana çıxması təbiidir. İran poetik dünyasında yenilikçi cərəyanın lideri Mazdaranlı (Yuş`lu) Nima Yuşic (1895/96-1960) Avropasayağı yazmaq, sərbəst vəzndə yazmağa çalışmaq, tək özümüz üçün deyil, dünya üçün yazmaq məsələsini ortaya açmış, bu üslubda yazmış və məşhurlaşmışdır. Fransız poeziyasını orijinalda öyrənən və ondan təsirlənərək yazan Nimanı modern İran poeziyasının banisi sayırlar. Əruz və sərbəst şeir tərzlərini bir-birinə qovuşdurən və şeirlərində canlı danışıq dilinin gücünü göstərən Nima həmçinin poetik yaradıcılıq üsulları və psixologiyası üzrə əsərlər müəllifidir. Nima məktəbinin, modern İran poetik məktəbinin davamçıları arasında Əhməd Şamlu (1925-2000) xüsusi seçilir. Nimanın poetik ilham və gözəlliyi tərənnüm edən “Əfsanə” poeması (1921-22) məşhur olmuşdu. Şəhriyar onun təsiri ilə “İki cənnət quşu”nu yazmışdı. Amma, Şəhriyar, bir qədər yenilikçi təsirlərə məruz qalsa da, əsasən klassik şərqi şeir üslubunda yazmış, sevilən, əzbərlənən şöhrətli milli şair olmuşdur. Şəhriyarın yenilikçilərlə arası dəymiş, Şəhriyarın qəzəlxanlılığı və ictimai-siyasi baxışları yenilikçilərin tənqidinə məruz qalmışdır. Rza Bərahəni Şəhriyar əleyhinə qalmışdı: “Şəhriyar əbədilik keçmişdə qalıb, Şəhriyar yalnız yaxşı bir qəzəlxandır” (1972). Deyilənə görə, yenilikçilər çoxu solçu, Şəhriyar isə nə sağçı, nə solçu idi (?). Şəhriyarı saray şairi sayanlar da olmuşdur.

Onu da qeyd etmək yerinə düşərdi ki, Türkiyə vasitəsilə fransız poetik ənənələri ilə tanış olan Mirzə Tağıxan Rafət (1887-89?-1920) sərbəst şeirlər yazsa da (əsasən farsca, qismən türkcə və fransızca), İranda türkcə modern şeir/sərbəst şeir cərəyanının lideri, yəqin ki, onun davamçısı sayılan və özü də Türkiyədə ali təhsil almış Həbib Sahir (1903-1988) olmuşdur (Həbib Sahir və Şəhriyar mədrəsə yoldaşı olublar). Bu yerdə bənzər hadisələrin daha əvvəl şimalda baş verməsini də yada salmaq olar. Abbas Səhhət (1874-1918) rus və qərb ədəbiyyatından etdiyi tərcümələrinə - “Məğrib Günəşləri” kitabına (1912) yazdığı giriş sözündə bir məqsədinin qərblilərin necə şeir yazdığını göstərmək olduğunu söyləmiş və bunun bizim şairlər üçün faydalı ola biləcəyini demişdi (onlar şərqliləri tərcümə edib öyrənirlər, biz niyə bu cür etməyək?!). 1920-ci illərin sonu və 30-cu illərdə rus şairi V. Mayakovskinin, qismən də Türkiyəli Nazım Hikmətin təsiri ilə Sovet Azərbaycanında sərbəst vəzn dəbə minmişdi. 20-ci əsr Sovet dövrünün ən məşhur Azərbaycan şairi Səməd Vurğun (1906-1956) da

sərbəst şeir dəbinə cavab vermiş, lakin onun bu marağı uzun davam etməmiş, hecanın musiqilin ahəngi onu öz qoynuna almışdı. Digər tərəfdən, düşünürəm ki, şimalda - Azərbaycanda zaman-zaman qəzəlxanların meydana gəlməsində (Ə. Vahid!) və ya heca vəznində yazan şairlərin bəzən qəzəl janrına müraciət etmələrində klassik poeziyanın təsiri ilə yanaşı söz olaraq qəzələ bağlı olan muğam sənətinin rolu da mühüm olmuşdur.

Şəhriyarın Azərbaycan türkcəsində ilk əsəri - "Heydərbabaya salam"ın (1-ci hissənin) 1952-53-cü illərdə Tehranda yazıldığı, mümkündür ki, Təbrizdə tamamlandığı güman olunur, əsər 1954-də Təbrizdə nəşr olunmuşdur. Təbrizdəki nəşrdən bir neçə ay sonra "Heydərbabaya Salam" Türkiyədə bilinmiş, "Azərbaycan" dərgisində dərc olunmuşdur (1954-55), üstəlik bu əsərə ilk səs verənlərdən biri yenə Türkiyədə, həmin dərgidə çox həssas və uzaqgörən bir adla - "Edebi bir Hadisə" adlı məqalə ilə çıxış edən Məhəmməd Əmin Rəsulzadə olmuşdur ("Azərbaycan" dərgisi, 1955, No 4-5). "Heydərbabaya salam"ın ikinci hissəsinin 1963-65-ci illərdə yazıldığı deyilir, 1964-cü ildə Təbrizdə, 1965-ci ildə Türkiyədə ("Türk kultürü" dərgisində) və 1966-cı ildə Bakıda nəşr olunmuşdur. "Heydərbaba" Təbriz yaxınlığındakı Xoşgünab kəndinin yanında bir dağın adıdır.

"Heydərbabaya salam" Azərbaycan poeziyasında ən çox sevilən və əzbərlənən əsərlərdən biri olmaqla öz dövrünün şeirsevərlərinin və sonrakı nəsillərin yaddaşında xüsusi yer almış, onun təsiri böyük olmuş, müxtəlif şairlər tərəfindən ona çox nəzirə, bənzətmə və ya sadəcə cavab yazılmışdır; Şəhriyar onların bir qisminə şeirlə cavab vermişdir. Əsər bir çox dillərə, o cümlədən farscaya (1993) tərcümə olunmuşdur. Poema ilk sətirlərindən sadə insanların danışdığı tərzdə, şirin Təbriz ləhcəsində gedən söhbət təsiri bağışlamaqla Şəhriyar qələminin qeyri-adi hiss-həyəcan yaratmaq gücünü nümayiş etdirir:

Heydərbaba, ildırımlar şaxanda  
Səllər-sular şaqıldayıb axanda  
Qızlar ona səf bağlayıb baxanda  
Salam olsun şövkətüzə, elüzə  
Mənim də bir adım gəlsin dilüzə.

Türk dilli oxucular arasında Şəhriyarı məşhur edən məhz "Heydərbabaya salam"dır. Daha çox əzbərlənən və alıntılar edilən bəndlər əsərin birinci hissəsindədir, onlardan şəxsi xatirələri deyil, dünya, həyat və ölüm haqqında düşüncələri ehtiva edən bəzi bəndləri yada salıram ("Heydərbabaya salam" haqqında danışarkən və yazarkən əsərdən xeyli alıntılar etmədən keçinmək mümkündür...):

4. Heydərbaba, gün dalıvı dağlasın  
Üzün gülsün, bulaqların ağlasın  
Uşaqların bir dəstə gül bağlasın  
Yel gələndə ver gətirsin bu yana  
Bəlkə mənim yatmış bəxtim oyana.

5. Heydərbaba, sənün üzün ağ olsun  
Dört bir yanın bulaq olsun, bağ olsun  
Bizdən sora sənün başın sağ olsun  
Dünya qəzov-qədər, ölüm-itimdi  
Dünya boyu oğulsuzdu, yetimdi.

6. Heydərbaba, yolum səndən kəc oldu  
Ömrüm keçdi, gələnmədim, gec oldu

Heç bilmədim gözəllərin necoldu  
Bilməz idim döngələr var, dönüm var  
İtginlik var, ayrılıq var, ölüm var.

49. Heydərbaba, dünya yalan dünyadı  
Süleymandan, Nuhdan qalan dünyadı  
Oğul doğan, dərdə salan dünyadı  
Hər kimsəyə hər nə verib alıbdı  
Əflatundan bir quru ad qalıbdı.

69. Heydərbaba, göylər bütün dumandı  
Günlərimiz bir-birindən yamandı  
Bir-birizdən ayrılmayın, amandı  
Yaxşılığın əlimizdən alıblar  
Yaxşı bizi yaman günə salıblar.

71. Bir uçaydım bu çırpınan yelinən  
Bağlaşaydım dağdan axan selinən  
Ağlaşaydım uzaq düşən elinən  
Bir görəydim ayrılığını kim saldı?  
Ölkəmizdə kim qırıldı, kim qaldı?

76. Heydərbaba, səninn köylün şad olsun  
Dünya varkən ağzın dolu dad olsun  
Səndən keçən tanış olsun, yad olsun  
Deynə mənim şair oğlum Şəhriyar  
Bir ömürdür qəm üstünə qəm qalar.

Əsər, deyilənə görə, anası Kövkəb xanımın “nə yazdığını bilmirəm, mənim başa düşmədiyim dildə yazırsan” sözlərindən sonra yazılmışdır (anasının təsiri olub, amma o, dəqiq beləmi deyib, yoxsa sadəcə, öz danışığı ilə Şəhriyada həzin uşaqlıq xatirələrimi oyadıb?!). Uşaqlıq (və ilk gənclik) xatirələri sənət adamlarının yaradıcılığında həmişə böyük rol oynayır, bu, Şəhriyar yaradıcılığında da aparıcı xətlərdən biridir (“Heydərbabaya salam”, farsca yazılmış “Gecənin əfsanəsi”,...). Xüsusilə, uşaqlığını kənddə, kənd mühitində və təbiət qoynunda keçirən və sonralar şəhərdə yaşayanların xatirələri sanki daha kövrək olur (bəlkə də burada şəhər mühitinin doğma kənd mühitindən fərqi təsiredici rol oynayır?!). Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) insanın təbiətə, “təbii hal”a qayıtması fəlsəfəsi ilə “uşaq mütləq bir müddət kənddə yaşamalı, təbiətlə iç-içə qalmalıdır” fikrini ortaya atmışdı. Həyatın isə öz cərəyanı var, tək indi deyil, lap qədimlərdə də insanlar kəndlərdən şəhərlərə axışmışlar:

Şəhər yeni, kənd əzəldi  
Şəhərlilər kənddən gəldi...  
Oxumağa gələn də çox  
Ağlayan da, gülən də çox  
Şəhər üçün ölən də çox...

Biri haya-küyə gəldi,  
Biri məzə-meyə gəldi,

Bilməsə də nəyə gəlgi  
Şəhər deyə-deyə gəldi,  
Şəhəri görməyə gəldi,  
Şəhərdə ölməyə gəldi... (“Şəhərlilər kənddən gəldi”, Hamlet İsxanlı - “Bu da bir həyatdı”, Bakı, 2004)

Şirin uşaqlığını hər kəs xatırlayır və bu anlar qəribə hisslər keçirir; şair bu hissləri misralara düzə bilir. “Heydərbabaya Salam” Şəhriyarın öz uşaqlığı ilə, uşaq vaxtı onu əhatə edənlərlə, xalqla, təbiətlə söhbətidir. Yüksək sənətkarlıqla aparılan bu söhbət gah bulağın zümzüməsini, gah çayın şırıltısını, gah dənizin ləngərini andırır, gah da sellərlə, ildırımmlarla müşayiət olunur. Şəhriyar sevinc və məhrumiyyətləri əvvəlki şairlərə bənzəməyən bir dildə və tərzdə, belə demək mümkünsə, folklor gücü ilə təsvir edir. Bu söhbət bizi də arxasınca aparır, çünki bizim hisslərimizdən də xəbər verir – budur sənətin qüdrəti! Şairlik həm də içimizdə yaşayan uşaqlığın zümzüməsidir, uşaqlıq sevdasıdır:

Bir gün günaha batdım -  
İçimdəki sadə, təmiz,  
Başqa nəfəs toxunmamış,  
Məclislərdə oxunmamış  
Şeirə bənzər misraları  
Silkələyib oyatdım.  
Sətir-sətir, cümlə- cümlə  
Qələmimlə  
Bəzəyib çölə atdım,  
Özümə iş yaratdım.  
Qafiyəli, musiqili sözümü  
Kağıza köçürməkdən  
Saxlamışdım özümü  
Neçə kərə.  
Sözümü vurdum yerə,  
Uydum sevdalı şeirə.  
Bağışlayın,  
Gücüm yox, bu olasıydı,  
Bu, uşaqlıq sevdasıydı... (“Şeirlərim”, Hamlet İsxanlı - “Bu da bir həyatdı” kitabından).

Azərbaycan türkcəsində yazdığı şeirlərində Şəhriyar el ədəbiyyatından yaxşı məlum olan beş misralı aaabb qafiyəli şeir növündən çox istifadə etmişdir. S. Vurğunun məşhur “Azərbaycan” şeiri kimi:

Sıra dağlar, gen dərələr  
Ürək açan mənşərələr  
Ceyran qaçar, cüyür mələr  
Nə çoxdur oylağın sənin  
Aranın, yaylağın sənin.

Səməd Vurğun Şəhriyarı tanımağa macal tapmadı, 1955-ci ildə ağır xəstələndi və 1956-cı ildə vəfat etdiyi üçün “Heydərbabaya salam” haqqında eşitmədi. Lakin S. Vurğunun şöhrəti Şəhriyara gəlib çatmışdı (“Səmədin də sözündən öp” deyə yazmışdı – “Qardaşım Süleyman Rüstəm”). Şəhriyarın “Heydərbabaya Salam”la (1-ci hissə 76, 2-ci hissə isə 48, bir variantda – 49 bənddən-beşlikdən ibarət olmaqla) başladığı bu üslub “Ağa Mirsadiğın xeyratı”, “Məmməd Rahim həzrətlərinə cavab”, “El

bülbülü”, “Ayrılıq” (Qardaşım Süleyman Rüstəmə ithaf), yenə “Qardaşım Süleyman Rüstəm” (8-hecalı), “Döyünmə-söyünmə (Rüstəm Əliyevə), ”Sənəti-məmləkət”, “Əncela” kimi şeirlərində də işlənmişdir.

Türkcə yazan böyük şairləri - Füzuli, Vaqif, xüsusilə S.Ə. Şirvani və M.Ə. Sabir, həmçinin aşıq ədəbiyyatını yaxşı bilmiş, onlara farsca və Azərbaycan türkcəsində bənzətmələr yazmışdır, o cümlədən Vaqifin “bayram oldu” şeirinə farsca “Camal və Kamal” adlı qəzəl yazmışdır. Şəhriyar yaradıcılığında S.Ə. Şirvaninin qəzəllərinin və Sabirin “Hophopnamə”sinin təsiri açıq hiss olunur. Müraciət etdiyi və ilham aldığı qaynaqlar arasında Əsli-Kərəm, Koroğlu, Qaçaq Nəbi, bayatılar və mahnılar (məsələn, “Bakıdan fanar gəlir”) olub. Şəhriyar öz müasiri olan Sovet Azərbaycanı şairlərini, yəqin ki, əsasən məktublaşmalar zamanı daha yaxından tanımağa başlamışdı. Üzeyir bəy Hacıbəylinin adını çəkməsə də, məşhur “Məşdi İbad” və “Arşın malçı”nı yada salır.

Şəhriyarın “Heydərbabaya salam”dan sonra ən çox diqqət çəkən əsərlərindən biri öz həmvətəni şair Bulud Qaraçorlu Səhəndə (1926-1979) cavab olaraq yazdığı “Səhəndim” və ya “Səhəndiyyə”dir. Səhəndiyyə” aşıq divanı ruhu ilə yoğrulmuş kimidir, formaca pilləvari şeirdir, qafiyələri sanki axıb gedir və xüsusi qəlibə tabe deyil. Yanğının, hissələrin çılpaq, bəzəksiz ifadəsi olan “Xan nənə” şeirini də şair xüsusi bənd və qafiyə sisteminə tabe etməmişdir. Qeyd edim ki, Səhənd türkcə yazan çağdaş İran şairləri içində Şəhriyarın ən yüksək qiymət verdiyi şairdir. Bir neçə şeirində Səhəndi yüksək qiymətləndirir, onu (və tək onu) özü ilə yanaşı tutur:

Fürsətdə Səhənd ilə sizə gül səpərik biz  
Hər göz sizi görmüşsə, o güzdən öpərik biz     (“Döyünmə-söyünmə”).

Həm “Səhəndiyyə” Səhəndin dağın etdi başuca  
Həm mən öz qardaşımın həqqini ifa elədim     (“Dərya elədim”).

Şəhriyar arzı-göz oldu ki, Səhəndilə gələ  
Bəxtiyar məclisinə, başda Süleyman Rüstəm     (“Can Rüstəm”).

Şəhriyarın türkcə şeirlərinə xas olan kövrəklik, nisgil, səmimilik, dil (zəngin, obrazlı təbriz dialekti), divan ədəbiyyatı və xalq ədəbiyyatının sintezindən doğan ləngərli axıcılıq onu hər kəsdən fərqləndirir. “Türkün məsəli, folkloru dünyada təkdir” (“Türkün dili”) - Şəhriyarın bu misrası Fuad Köprülünün Azərbaycan ədəbiyyatının güclü tərəfi onun zəngin folklorudur fikri ilə tuş gəlir. Azərbaycan türkcəsinin zənginliyinə qovuşub onu canlandıran, ona xüsusi ifadələr gətirən nəhənglərimiz olub - Füzuli, Üzeyir Hacıbəyli, Cəfər Cabbarlı və Səməd Vurğun kimi, Şəhriyar da bu sıradadır. Türkcə şeirlərini əsasən heca və əruz vəznələrində yazıb. Əruz nəfəsli hecası var Şəhriyarın! Ritmik dayanacaqlar (sezuralar; məsələn, 11 hecalı misralarda 6+5 və ya “Heydərbabaya salam”ın yazıldığı 4+4+3 bölgüləri) Şəhriyar şeirlərində pozula bilir. Şəhriyarın türkcə şeirlərində yazılı ədəbi dil normaları deyilən qəliblərdən kənara çıxmalar az deyil. Bu, mənəcə, əruz vəzninin şairi olmaqdan, canlı danışığ ləhcəsindən istifadə etməkdən və sadəcə, Şəhriyarın türkcədə ədəbi dil normaları haqqında düşünməməsindən irəli gəlir, Şəhriyar bu normaları vecinə almır, bildiyi, danışdığı dili yazır...Sərbəstdir, qafiyələrdə hərfilik güdmür, fikir təbii axarını tapır. “Dədəm Qorqud”un şeirləri də hesabla deyil, yırgalanır, ahənglədir, pilləvaridir.

Şəhriyar öz poetik yaradıcılığı barədə təvazökarlıq etməmiş, həm şairlik qüdrətini, həm türkcəyə töhfəsini, həm “Heydərbabaya salam”ın möcüzəsini dəfələrlə yada salmış, tərif etmişdir. Özünü əsrimizin Hafizi və Saibi adlandırmışdır. Yeni bir Hafiz doğulması mümkündürmü?

Belə bir dövrdə Hafiz doğulur?  
Bir ümid varsa qalib mənciğaza... (“Cəhad fərmanı”).

Şeyrlərinin İranda, Türkiyədə, Qafqazda böyük rəğbət gördüyünü, “vəlvələ” yaratdığını, yazır. “Türkü bir çeşmə isə, mən onu dərya elədim” (“Dərya elədim”), buna bənzər ifadələrə Füzuli və Əlişir Nəvai də, fars dili haqqında isə Firdovsi də rast gəlinir, onların buna böyük haqqı var. Şəhriyar yaradıcılığının böyük hissəsinin farsca olmasına işarə vuranlara “Elimin farsıca da dərdini söylər diliyəm mən” (Səhəndiyyə) deyir. “Türkün dili”ni tərifi edir, bu barədə xüsusi şeir yazır, lakin, bununla yanaşı, bədəni və paltarı olub ürəyi olmayan şeirin əsil şeir olmadığını deyir, dadlı-duzlu şeirə və əsil şairə ehtiyacı vurğulayır:

Türkün dili tək sevgili, istəkli dil olmaz  
Ayrı dilə qatsan bu əsil dil əsil olmaz.  
...Bişmiş kimi şeirin də gərək dad-duzu olsun  
Kənd əhli bilirlər ki, doşabsız xəşil olmaz.  
...Şair ola bilməzsən, anan doğmasa şair  
Missən, a balam, hər sarı köynək qızıl olmaz.

Heydərbaba dağından əvvəl, yenə S. Vurğunu, onun Göyüzən dağını yada salıram:

Göylərə baş çəkər Göyüzən dağı  
Axşam açıq olur Ayın qabağı  
Bizim gəlinlərin bayram qabağı  
Fəsəli yaymağı yadıma düşdü.

Deyilənə görə, Qazaxdakı bir tərəni - Göyüzən dağını ilk dəfə görəndə şair dostlarından birinin “Ay Səməd, bu göylərə qaldırdığın Göyüzən adı bir tərəni imiş” sözünə S. Vurğun zarafatla (amma, yəqin, bir qədər də qürurla) “şairin gücü elə tərəni əzəmətli dağa çevirə bilməsindədir” deyər cavab veribmiş. Şəhriyar da Heydərbaba dağını/tərəsini əzəmətli bir dağa çevirdi!

Bax ki, Heydərbaba əfsanə tək olmuş bir Qaf  
Mən kiçik bir dağı sərmənzil-i ənqa elədim (“Dərya elədim”).

Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyev bir müsahibəsində “ən çox sevdiyim şair kimdir” sualına Şəhriyar, ən çox sevdiyim şeir hansıdır” sualına isə S. Vurğunun “Azərbaycan” şeiri deyər cavab vermiş, bununla Şəhriyar və S. Vurğunu, həmçinin iki Azərbaycanı yanaşı qoymuşdu. Bu yazıda bu iki böyük şairin adını bir neçə dəfə yanaşı çəkdik. Onlar Azərbaycan poeziyası səmasında parlayan ulduzlardır, bənzərsiz poetik incilər yaratmışlar. Səməd Vurğun’un “Vaqif” dramı poeziyamızın təkrar olunmaz şah əsəridir, onu keçən heç nə yazılmadı, nə S. Vurğunun özünün, nə digər şairlərin buna qüdrəti çatmadı. Eyni fikri “Heydərbabaya Salam” haqqında da demək olar. Şəhriyar əsasən “Heydərbaba şairi” kimi tanındı və məşhurlaşdı. Məşhur əsərlər (o cümlədən, S. Vurğunun “Vaqif”i, Şəhriyarın “Heydərbabaya salam”ı) sanki ilhamın möcüzəli qanad açması ilə, sanki vəhy ilə gəlmişdir, onların tayı olmur.

Şəhriyarın “Heydərbabaya salam” və Azərbaycan türkcəsində yazdığı digər şeirləri maraqlı deyimlərlə, məcazlarla, oynaq naxışlarla bəzənmişdir. Təhlildən vaz keçərək yuxarıdakı misallara bir neçə misra da əlavə edək:

...Bizə bir din qala bilmişdi miras, bir də İran  
Din gedəndə dedi: “tək getməyəm”, İran ilə getdi.  
...Hava insanı boğur, baş-başa “qaz, karbonik” olmuş  
Yel də əsmir, elə bil yel də Süleyman ilə getdi.  
...Türki olmuş qədəğən, divanımızdan da xəbər yox  
Şəhriyarın dili də “vay” deyə divan ilə getdi (“Getdi”).

Tehranın qeyrəti yox Şəhriyarı saxlamağa  
Qaçmışam Təbrizə, qoy yaxşı-yaman bəllənsin (“Şatır oğlan”).

Çoxlar incikdi ki, sən onlara naz eyləmişən,  
Mən də incik ki, mənim nazımı az eyləmişən.  
...Bu gözəllik ki, cahanda sənə vermiş tanrı,  
Hər qədər naz eləsən eylə ki, az eyləmişən.  
... Mən bu mənada qəzəl yazmağa halım yox idi,  
Sən mənimtək qocanı firfirabaz eyləmişən (“Naz eyləmişən”).

Burada Səməd Mənsurun “Naz et” (“Naz et mənə, ey sevgili yarım, mənə naz et”) şeirinə Ə. Vahidin  
“Təxmis”i yada düşür (Yansın dilim ağzımda, desəm nazüvi az et/Naz et mənə, ey sevgili canan,  
mənə naz et...).

Şair millətin qoyun olmasını istəmir, bu təhlükə onu qorxudur:

Qorxum budur oyun ola  
Millət yenə qoyun ola” (Qardaşım Süleyman Rüstəmə).

Və ya:

İtimiz qurd olalı, biz də qayıtdıq qoyun olduq  
İt ilə qol boyun olduq.  
...Bir də baxdıq it ilə qurd arasında oyun olduq  
İt ilə qol-boyun olduq (“Qoyun olduq” müstəzadı).

Nümunələri “Səhəndim”dən götürülmüş misralarla bitirirəm:

Şeir yazanda qələmindən baxasan dürr səpələndi,  
Sanki ulduzlar ələndi.  
Söz deyəndə görəsən qatdı gülü, püstəni, qəndi,  
Yaşasın şair əfəndi!

...Gecələr orda gümüşdəndi, qızıldan nə günüzlər,  
Nə zümürürü kimi dağlardı, nə mərmər kimi düzlər,  
Nə qızıl telli inəklər, nə ala gözlü öküzlər,  
Nə gözəl, ay kimi üzlər!

...Lalə bitdi yanaq oldu,  
Qonça güldü dodaq oldu,  
Nə sol oldu, nə sağ oldu,



Hamısı birsayaq oldu!

...Yad məni atsa da, öz gülşənimin bülbülyəm mən,  
Elimin farsıca da dərdini söylər diliyəm mən,  
Həqqə doğru nə qaranlıq isə el məşəliyəm mən,  
Əbədiyyət gülüyəm mən.

Şəhriyarşünaslar Şəhriyar irsini öyrənir, araşdırır, öz düşüncələrini oxucularla bölüşməyə çalışırlar. Sağ olsunlar. Lakin, bəzən sadə oxuculara xas olan alüdəçilik və rəvayətçilik sanki bir sıra alim və sənət adamlarına da hakim kəsilir. Əlbəttə, rəvayətlərin də öz yeri var, qoy aşuqlar Şəhriyar haqqında rəvayətləri toplayıb “Şəhriyar və Sürəyya” adlı dastan qoşsunlar. Lakin elmi araşdırma iddiasında olanların alüdəçiliyi lazımsız şişirtmələrə, faktların rəvayətlərlə əvəz olunmasına, hətta təhriflərə yol açır. Şəhriyar böyük şairdir, onun həyatını, poetik və ictimai düşüncələrini, həyata baxışını olduğu kimi anlamaq və anlatmaq lazımdır. Hər şairin, elm və ya sənət adamının güclü və nisbətən zəif əsərləri və ya ziddiyyətli baxışları ola bilər, onların portreti yaradılarkən mübahisəli məqamlara göz yummaq, kölgələri silmək, bəlağət, bəzək və parıltını artırmaq gerçəkliyin təhrifi deməkdir, elmə zidd hərəkətdir.

Böyüklüyün mahiyyəti  
Hər işdə qeyri-adilik  
Və ya kamillik deyil ki...  
Təcrübə bizə deyir ki  
Dahi varsa aramızda  
Allah bəndəsidir o da,  
Seçilsə də insanlardan  
Birinci olmaq verilmir  
Ona hər yerdə, hər zaman.

Qocaman bir müdrik kişi  
Bir uşağın arxasınca  
Tər töksə də yetə bilmir,  
Qartal kimi qanad çalan  
Bülbül kimi ötə bilmir.  
Kimdə ki böyükdür hünər  
Səhvi də böyük görünər.  
Belədir dünyanın işi:  
Parıltı həm də çaşdırır,  
Gur işıq göz qamaşdırır... (“Köhnə çıraq”. Hamlet İsxanlı - “Bu da bir həyatdı” kitabından)

Şairin böyüklüyünü göstərən əlamətlərdən biri zaman keçdikcə onun bizə daha yaxın görünməsi, onun yaradıcılığına olan sevginin artması, onun odunun alovlanması deyilmi?! Şəhriyar öz adının, sözünün yaşayacağına inanırdı, “Heydərbabaya salam”ın ikinci hissəsində, sona yaxın bunu xüsusi vurğulamışdı:

45. Evlər qalır, ev sahibi yox özü  
Ocaqların ancaq işıqlar gözü  
Gedənlərin az-çox qalıbdır sözü  
Bizdən də bir söz qalacaq, ay aman

Kimilər bizdən söz salacaq, ay aman!

47. Aşığı deyər: bir nazlı yar var imiş  
Eşqindən odlanıb yanar var imiş  
Bir sazlı, sözlü Şəhriyar var imiş  
Odlar sönüb, onun odu sönməyib  
Fələk çönüb, onun çarxı çönməyib.

Şəhriyar yaradıcılığına həsr olunmuş konfranslarda (Bakı və Təbriz, 2016, Sentyabr) bir neçə şeir, o cümlədən, “Dalğalarla yan-yana” adlı aşağıdakı şeiri oxumuşdum, bu yazını da onunla bitirirəm:

Gündoğandan günbatana gəzmişəm,  
Oxşamıram bu dünyadan doyana.  
Şaxta vurub, od ələlib, dözmüşəm,  
Səyyah gərək hər möhnətə dayana.

Yaraşığı, möcüzəli bir diyar,  
Amma orda nə eşqim, nə izim var.  
Öz yurdunda gül açmışdı arzular,  
O güllərin qoxusundan harda var?!  
Yaxşı deyib ustadımız Şəhriyar :  
«Yel gələndə ver gətirsin bu yana,  
Bəlkə mənim yatmış bəxtim oyana»

Bu dünyanın çoxmuş bəndi-bərəsi,  
Xeyirlə şər mənəm deyir hərəsi,  
Zamandadır, varsa, bunun çarəsi...  
Silkələne, titrəyə yer kürəsi,  
Ərşə qalxa Koroğlunun nərəsi –  
Dəmirçioğlu, Dəli Hasan oyana,  
Qaniçənlər qızıl qana boyana.

Heyrət bəzən bağlasa da dilimi,  
Duyğularım işə saldı qələmi,  
İynə olub sapa düzdüm aləmi.  
İçdən gələn sevincimi, naləmi  
Yüklənərək yelkən açdı bir gəmi...  
Ömür keçdi dalğalarla yan-yana,  
Salam olsun bu əhvalı duyana! (Hamlet İsxanlı - “Bu da bir həyatdı” kitabından).